

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

IX. füzet.

A magyar nemzeti egyetem keletkezéséről.

(II-ik és befejező közlemény.)

Szabadság! ez eszme vonul végig sóhaj és óhaj, vágy és lelkedésként az 1848-iki törekvések programmján.

Csak hogy e szabadság nem a féktelenség és önzés takarója, hanem a rend, az alkotmányosság és az önzetlenség érvényesítője.

Nem az érzékiség, hanem a szellem kívánt felszabadulni a természeti és tételes törvény ellenére a nemzetre nehezedő nyomás alól. *Gondolatszabadság, vallásszabadság* eme kinesek, melyekért a magyar nemzet századokon át küzdött s melyeket békekötések, törvények is biztosítottak számára, s melyektől nemzetünket az udvar erőszak, önkény által mégis megfosztotta — nem betű, hanem tények, a sajtószabadság ténye útján biztosítandók. A censura eltörlése, a sajtószabadság minden reformbiztosítóka. „Alkotmányos élet s képviseleti rendszer sajtószabadság nélkül — mily árva gondolat“.¹ Ezért is a sajtószabadság tényével számítják az új vívmányok korszakát; a Pesti Hirlap e naptól kezd új számsorozatot.

E szabadság gerinczét pedig az *alkotmányosság* képezi; de nem a régi alkotmányosság, a mely egyesek és rendek önzően őrzött kiváltsága, hanem a szabadság és a nép-souveranitás szellemében az egész nemzetre kiterjesztett, népképviseletben és felelős miniszteriumban érvényesülő alkotmányosság. E szabadság eszméjétől lelkesítve *önzetlenül* és szabadon lemondtak az igazán nemesek százados, majd ezredéves jogaikról, felszabadították a népet urbéri függésétől, kimondták a törvény előtti egyenlőséget, kívántak esküdtszéket képviselet alapján s a végrehajtó hatalom esetleges önkényének ellenőrzése czéljából az évenkénti országgyűlést a haza szívében, Pesten.

S a mint a jogokat megosztják e nemesek: úgy önzetlenül, *szaba-*

¹ L. Pesti Hirlap márcz. 16. sz.

don magukra vállalják a terheket is; a mint közös a jog: úgy közös a teherviselés.

S mivel nincs kiváltság s mindenki egyenlően élvezze a jogokat s viselje a terheket s mindenki egyenlőkép éljen a szabadság szellemében kiépült alkotmányosság védelmében és védelmére: éppen ezért a katonaság sem képezhet kivételt: a katonaság is esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

S mivel a végzet Ausztriával hozott kapcsolatba s ezen kapcsolatot a *pragmatica sanctio* alapján törvényesíté: éppen ezért az alkotmányosságban erős szabadság nemcsak nemzetünk, hanem éppen szabadságunk és alkotmányunk érdekében Ausztria népeinek is kell hogy közös kincse legyen. Ez nincs ugyan a 12 pont közé felvéve, de *Irinyi beszédjének*, a melyet a 12 p. bemutatása és megokolása alkalmával mondott, ez képezi egyik sarkalatos tételét: „A monarchiát fenyegető veszély elhárítására a fegyver nem elégséges; e célra nálunk az alkotmányosság bővebb kifejtése s a *pragmatica sanctio* által velünk kapcsolatban levő népeknél annak behozatala az *egyedüli* eszköz“. ¹

A követi kar küldőihez intézett nyilatkozatában az absolutizmus alóli felszabadulás küzdelmének „feladatúl kevesebbet nem ismer el, mint az alkotmánynak létesítését minden következményeiben“. ²

S mivel egy és ugyanazon alkotmányosságban erős szabadságért küzdött a multban a magyar genius által vezérelt Királyhágón túli és inneni nép: ezért is most e szabadság kivívása után a kettő nem különülhet el egymástól. Ezen alkotmányosság szükségyszerű gyümölese Erdély és Magyarország *unioja*.

S nem szenvedély, hanem szent lelkesedés e küzdelem táplálója, miért is nemzetünk minden absolutisticus, nemzetellenes, évszázados törekvés daczára, még sem feledkezik meg dynastikus érzelmeiről, sőt midőn magyar király századok óta először ismét magyar nyelven, csakis néhány szóval, de mégis magyar szóval, nyitja meg az országgyűlést: „minden csupa enthusiasm“, „sokan sírnak“ ³ s

¹ L. Pesti Hirlap 1054. sz.

² L. P. Hirlap márcz. 18. sz.

³ L. Zichy Antal: gr. Széchenyi István II. 65.

Kossuth, az ellenzék lelke, kijelenti, hogy lehetetlen kettőzött készséggel meg nem adni, „mire a magyar király hí magyarjait magyarról szólítá fel: a törhetetlen bizalmat felséges személye és atyai szándéka iránt“. ¹ Ez nem volt frázis vagy csak a pillanatnyi felbuzdulásnak eredménye, (Kossuth e szavakat csak 10 napra rá mondta), mivel Kossuth épp úgy, mint Széchenyi meg voltak arról győződve, hogy a dynastia érdeke, egész jövője a magyar alkotmányosság fejlődésével kapcsolatban van; a fejedelemnek magyar nyelven való megszólalását pedig a nemzettel való egybeforrás zálogául vették. Különben a nádor már is eltompítá az oppositio életét. ²

Ezen erkölesi alapon nyugvó szabadság, a mely a törvényben, a rendben, az alkotmányosságban birja erejét s nem az önző eltulajdonításban, hanem az önzetlen áldozatkészségben, a javak odaadásában, a terhek elvállalásában nyeri érvényesítését, s a szenvedélyt és a múlt keserűségeit leküzdő lelkesült bizalomban és odaadó hűségben a király iránt, s majd később az életnek s mindennek a hazáért való feláldozásában megdicsőülését: ezen valóban nemes, ezen igazán szent szabadság szelleme volt egyetemünk újjá szülője is.

Ugyanazon küldöttség, a melynek feladata volt „a márczius 15-iki Magyarország történet-könyvében örökké fenmaradandó napon az egybeforradt összes lakosság által egyértelműleg elfogadott petitiót a felséges hazának“, mint „hazánk jövődő boldogsága- és felvirágoztatásának egyedüli zálogát“ bemutatni³, magával vitte „a pesti egyetemi tanuló ifjúság kívánatait, melyek az eddig elhanyagolt tanítás és tanulás ügyét tárgyazzák“. ⁴

A magyar kir. egyetem összes tanuló ifjúsága ugyanis a sajtószabadság harmadik napján tartott közgyűlésén egyhangulag hozott

¹ L. Márki: A modern Magyarország 17.

² Kossuth: „Az uralkodóház jövője kapcsolatban áll Magyarország alkotmányos fejlődésével“. . . . Az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki ezt a rendszert (absolutismust) alkotmányos irányban alakítja át. L. Márki u. o. 18. l.

Széchenyi: Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek basisa a *dynastiának támasza* legyen; most az ideje, hogy szűnjék meg provinciaza lenni, mert lehet anyaországgá“. L. Pesti Hirlap 1848 márcz. 18.

³ L. Hajnik Pál beszédét Pesti Hirlap márcz. 23.

⁴ U. o.

határozata alapján kívánatait a következő 9 pontban nyújtá be a petitionalis választmánynak :

1. A magyar *egyetem emancipatioja* a *bécsi kormány* és *egyetem* gyámsága alól s annak törvény általi biztosítása.

2. Az egyetem kormányzásának *szabadelvű* elrendezése s *országgyűléseni* képviseltetése.

3. Az egyetemi jószágok fölszabadítása a collegialis rendszer kezelése alól s azoknak *hű, nyilvános felelősséggel* járó kezelése.

4. *Tökéletes* tanítási és tanulási szabadság, t. i. szabad legyen a tanulói évek meghatározása mellett *tant* és *tanítót* választani; nem különben tudományuk és képességük által kitűnt *egyéneknek szabadon oktathatni*, s az álladalom által fizetett tanárokéval *egyenlő érvényességű* bizonyítványokat adhatni.

5. A rendes és rendkívüli tanszékek, segédállomások stb. nem kegyelem útján, de érdem és nyilvános esődület általi betöltése, *minden valláskülönbség nélkül* s azoknak a *külön vallások szükségseinek* s a tudomány *jelen állásának megfelelő szaporítása*.

6. Testgyakorlati intézetek és egyletek felállítása.

7. A tudományban elmaradt vagy elaggott tanárok elmozdítása s nyugdíjaztatása.

8. Az évenkénti próbatételek megszüntetése s azok helyett nyilvános szigorú s kimerítő díj nélküli *végvizsgálatok* behozatala, a tanároknak az álladalom általi kármentesítésével.

9. Nagyobb, a tudomány jelen igényeinek megfelelő s a magyar nemzethez illő tantermek s egyéb intézetek felállítása.

Nem egy könnyelmű, szélsőségekre hajló ifjúságnak volt ez a nemzethez és a nemzet által Ó Felségéhez intézett kívánata, hanem azon ifjúság kérelme, „mely a márcz. 15-ike óta kifejlett forrongások közepette a legdiesőbb elszántsággal és önfeláldozással, az összes lakossággal kezét fogva, azon működött, hogy a rend-, személy- és vagyonbátorság minden féltelenség ellen biztosíttassék, s minden erejét arra fordítá, hogy a szabadság diadalünnepe vérontás színpadává ne fajuljon“.¹ S a kérelem tartalma sem volt utopiaszerű. „Méltányolták az ifjúság kívánatait, a kor igényeit megértő tanárok

¹ Hajnik Pál, a küldöttség vezetőjének, beszéde az országgyűlésen. Pesti Hirlap márcz. 23.

is“,¹ sőt maga a tanári testület a föntebbi pontok elfogadására örömmel nyújt kezét s a szent ügyet magává teszi s ennek bizonyságául Szabó János, a magyar kir. tud. egyetem e. i. rectora és akadémiai tanár, továbbá Balassa, Rupp és Arányi, mint a tanári testület kiküldött tagjai a kérelmet aláírják“.²

De nem volt utopiaszerű azért sem, mert épp úgy hazánk történeti multjával, s a nyugati culturnemzetek jelen állapotával, valamint e kort mozgató eszményével és az egyetem eszméjével szoros benső összefüggésben állott. Önálló kívánt a magyar egyetem lenni épp úgy a bécsi egyetemtől, mint a bécsi kormánytól. Az independentia Universitatis az 1790/1. országgyűlésben proclamált nationalis educationak volt szoros követelménye, melyet az 1825/7. országgyűlés oly ékes szóval és nyomós érveléssel, mindenütt a nemzet geniusát, típusát hangsúlyozva sürgős felterjesztésben érvényre kívánt emelni. Ugyancsak ezen országgyűlés kívánta az egyetemnek szabad önkormányzását, autonom jogainak elismerését, a tanároknak anyagi függetlenítését s már itt merült fel annak gondolata, hogy „talán illő volna, az Universitas díszének és virágzásának és a tudományok tiszteltetésének tekintetéből“ (Árvavárm. követe Jegyzők. IV. 213 fj.), hogy az egyetem küldöttjei is az országgyűlésben helyet nyerjenek.³

Ugyancsak ez országgyűlés kívánja az egyetem jóságai önálló az egyetem által történő kezelését a számadás terhe alatt s tekintettel az egyetemnek szomorú szellemi állapotára „a tanító székeknek szaporítását, a múzeum és természeti cabinet bővítését és az astronomikus torony és speculának, szóval az egyetemi intézetek tökéletesítését“ (Jegyzők. IV. 213.).

Az egyetemnek interconfessionalis jellegét kívánta alapvetőleg az egyetemnek 1780-ban a diploma inauguraleban és az 1790/1-ki törvényhozásban leghatározottabban kimondott kir., illetőleg *állami* jellege, s az 1848-ki törvényhozásnak egyik legférfiásabb, a történeti fejlődésen alapuló ténye: a vallás egyenlőségéről hozott XX. törvénycikk.

¹ U. o.

² L. u. o. és Pesti Hirlap 234. l.

³ L. Acta 811 l. CLXXXVII. sz. CLXXV. ülés, CLXX. ülés CXCIX. sz. és CLDXXIX ülés, CCVIII. sz. CC ülés, CCLIX. acta 1015. l.

Csak a *tanszabadság* elve volt hazai egyetemünkön eddig ismeretlen elv; de nem azért, mivel ez a történeti fejlődéssel általában ellenkezett volna, hanem azért, mivel ellenkezett ez a bécsi udvari szellemmel, a mely ellen 1790. óta a magyar nemzet oly soká majdnem sikertelenül küzdött. De mégis hiába emelt Ausztria sorompókat a nyugat ellen, a végett, hogy a magyar ki ne mehessen a külföldi egyetemre, s ne hozhassa magával a külföldi egyetemekről beszivárgó gonosz elveket;¹ hiába emelt a protestansok számára, nem úgy, mint ők akarták Debreczenben s Pozsonyban, hanem Bécsben theol. facultást; hiába censurálta meg a vámnál a könyveket s kobozta el a szabadabb szellemű munkákat, sőt még a bibliákat is: a gondolatok vámmentesek s az eszmék ellen hiába küzd a rendőri állam kicsinyes fegyverével.

Ausztria nem Nagy Frigyes *katonáival*, hanem a benne képviselt eszmékkal állott most szemben; ama nép-souveranitás eszméjével, „a mely előtt a fejedelem a szervezett nemzetnek, az államnak első *szolgája*, és pedig azon államnak, melynek akarata a *törvényben* szólal meg, a mely ha *beszél*: hallgat a fejedelem; miért is a törvényszék előtt paraszt és herceg közt nincs különbség“, s másrészt a vallás és gondolkozás szabadsága eszméjével! „A *cselekvés* terén nincs ugyan az államnál felsőbb hatalom; ez előtt lelkiismeretszerű feltétlen engedelmségben meghajol a fejedelem épp úgy, mint az állam minden polgára, de van egy tér, a melyhez nem férhet még az államnak, a törvénynek hatalma sem s ez a vallás és gondolkozás általános szabadságának tere. „A tudós, a philosophus az *universum tanítója*, a *fejedelmek* mestere: következetes gondolkozás az ő feladata, míg a fejedelmé a következetes cselekvés. *Okoskodás* útján tanítson az, példa útján emez“.² Nagy Frigyes ezen igéi a porosz állam *alaptörvényeiben* testesültek meg s ezen törvények képezik tárgyi alapját azon szabadság érvényesülhetésének, mely nevezetesen Wolf és Thomasius működése útján honosult meg a

¹ L. Mária Teréziának 1761-ki szeptember havában az erdélyi udvari cancellariához egy egyetem felállítása érdekében intézett leiratát és az 1825/7. országgyűlési Jegyzőkönyve L. ülésében kül. a pozsonyi praeost szavait.

² L. Nagy Frigyesnek Wolffhoz írt levelét 1740. és Oncken: *Zeitalter Friedrichs des Grossen*; Hettner találó jellemzését „*Litteraturgeschichte*“ művében és Trendelenburg: *Kleinere Schriften*-ben a megfelelő monografiákat.

német egyetemeken. A hallei egyetemnek *e szabadság* képezi *lét*-alapját; a göttingeni egyetem pedig felvirágzását; a jeni Fichtéjében büszkeségét; a berlini egyetem a nemzetet újjászülő dicsőségét *e szabadságnak* köszöni; s végre a tanítási és tanulási szabadságban rejlik amaz erő, a melylyel a német egyetemek általában épp a legújabb időben Olasz- és Oroszország, Japán sőt Franciaország egyetemeit is meghódították s még az elzárkozó Anglia szellemi fellegráiba is nagy részt ütöttek.

Az egyetemi tanszabadság ezen eszméje Ausztrián át behatolt hazánkba is s nincs mit csudálkozni a fölött, hogy most, midőn márczius 15-ke szellemi börtönünkről a követ leemelte, a feltámadt szabadság minden következményeivel is tiszta alakjában, meg nem alkudozva a fejlődés fokozatosságának követelményeivel, állott a lelkesültek szemei előtt. „Szellemi érdekeink a *szabadság* alapján ápolitassanak“: Kossuthnak a fölíratból vett *e jelszava* alatt indult meg és fejlődött *e mozgalom*; s a mozgalom *célját* is a nemes Szemere Bertalan belügyministerré történt kineveztetésekor tiszteletére rendezett fáklvászene alkalmából tartott beszédében — ugyan *e szabadságban* látja, — midőn így szól: „Más biztosítékot mi a jövőre nézve nem adhatunk, minthogy mi a szabadságot nem tartjuk eszköznek, hanem *célnak*; mi a rendet is a *szabadságért* óhajtuk s azt *a szabadság szempontjából* a *szabadság eszközeivel* óhajtuk fentartani; mi azok leszünk a kormányon is, a kik valánk az ellenzék soraiban; mi a mely elveket hirdettünk, azokat életbe léptetni is igyekezünk, ime itt a szabad ég alatt, az éjnek ünnepi esendében, az örökké való Isten színe előtt esküszünk; a mint *e fogadásunkat* megtartjuk, Isten minket úgy segéljen“! ¹

A vallásos ihletig felemelkedő szabadságért való lelkesedés ezen háttéréről emelkedik le egyetemi ifjúságunk kérelme, a melyben nem elégszik meg a tanszabadságnak német egyetemi alakjával, hanem mintegy jóvá kívánva tenni az eddigi elmaradást, kérelmével megelőzi legalább 50 évvel az egyetemek fejlődését.

Megnyiltak az egyetem kapui bárki előtt, hallgathatott az *bármely* tudományt, bármely tanárt; a hallgatás nincs kor- és rendhez, sem pedig bizonyos facultáshoz s annak tárgyai egymásutánjához

¹ Pesti Hirlap márcz. 28.

kötte; nem zavarja az elmélyedést, a tudományos problémával való foglalkozást sem évközi, sem évvégi vizsga, az egyetem minden egyes hallgatója élvezi a hallgatás teljes szabadságát; de másrészt meg van a tanítási szabadság is. S e tanítási szabadság nem szorítkozik annak lényegére, t. i. arra, hogy a *kinevezett* tanár *tantárgya* választásában, előadása irányában és módszerében teljesen szabad, hanem kiterjeszkedik még a *tanerőkre* is, a mennyiben az egyetemen nemcsak az állam által fizetett egyén, hanem tudománya és képessége által kitűnt bármely egyén is adhat elő s állíthat ki az állam által fizetett tanárokéval egyenlő érvényességű bizonyítványokat.

Hogy ezen újítás *nem* azonos a magántanári intézménnyel: e mellett szól a *mozgalom jelleménye*. Ausztriában, a hol az egyetem összes polgárai, hallgatók és tanárok egyhangulag hozott határozatban szintén kivánták a tanszabadságot, a tanítás jogosultságát kiterjesztetni kivánták nemcsak a tanárokra. Erős volt ott azon mozgalom, a mely az egyetem szervezetét is az autonomia biztosítása érdekében tágítani óhajtotta oly formán, hogy a kormányzó, tanárválasztó egyetemet nem a tanárok, hanem a hallgatók és egyetemi doctorok összessége képezze, a mely doctor collegiumnak csak is csekély részét alkották az egyetemi tanárok.¹

Ugyanezen — az egyetemet átalakító szellem szólalt meg 1848-ban a majnai Frankfurtban tartott congressuson, a mely egy „szabad akadémiai egyetem alapítását“ czélozta² s éppen ausztriai egyetemi küldött, ki nem is volt szoros értelemben vett egyetemi polgár, hanem csakis az egyetemnek doctora — küzdött ily szabad egyetem eszméje mellett a frankfurti congressus határozatai ellensúlyozása érdekében Jenában megtartott német főiskolai tanárok gyűlésén.³

¹ L. Gesch. der Wiener Universität. Jubiläum Ausgabe 1898. Kül. 30. l.

² Az alapszabálytervezet 2. §. „Az akad. egyetem a tudományt nem osztja facultásokra; arra törekszik, hogy az életet a maga teljes valóságában megismerje, a positivumot a gondolat világosságában előterjeszse és ez által az ifjúságot arra képesítse, hogy a társaságban és pedig annak mindennemű működési irányára szerint — öntudatosan ténykedve részt vegyen. Az eddig fennálló főiskolákat bekövetkező reformjuk sorsára bizza s önmagát már most olyanak állítja oda, a mivé azok hosszabb fejlődés után válnak. A jeni gyűlés határozatait is közli Wolf i. m.-ben.

³ L. u. o. 29. l. és bővebben Wolf, Zur Gesch. der Universität Wiens. Kül. 87. stb. l.

A frankfurti bizottság Bécs számára tervezte a szabad akadémiai egyetem felállítását s e törekvés nyomait a bécsi egyetem szervezete 1873-ig mutatta, nevezetesen abban is, hogy a bécsi, valamint a prágai tudomány-akadémia tagjai, mint ilyenek, bármely osztrák egyetemen tarthattak előadást.¹

A *mérnökök és technikusok* már április hó 10-én egybegyűltek az egyetem nagy termében s a miniszterhez felterjesztett kívánságaikban Gelenczeinek, a physika egyetemi tanárának indítványára a szaktudományt, a szaktanulmányozást óhajtják minél *tágabb* körben biztosítani. Az alsóbb hivatalnok továbbképzésére nyerjen időt, alkalmat; a külföldi munkák lefordítandók és olvasón árusítandók; egy technikai lap ismertesse meg a közlekedési munkálatokat; minél több egyén részesüljön tanulmányi úti segélyben; pályakérdések kitűzése fokozza a tanulmányi kedvet; nem a szolgálati idő, hanem a képzettség legyen alapja az emelkedésnek; s gyökeres javításokkal rendeztessék *rögtön*, be sem várva az összes egyetem rendezését, az egyetemenél a mérnökök képzése.²

Nagyobb szabású és az egyetemi reformeszmét részletében is megvilágosító volt az *orvosok* mozgalma. A mai kornak vívmányai-val mint teljes ön- és czéltudattal felállított követelésekkel találkozunk az 1848-ki orvosoknak tárgyalásaiban és folyamodványában. Az állami, valamint a humanitási érdek megkivánja az államtól, hogy maga az állam rendezze a közegészségi, a törvényszéki orvosok ügyét, ezért azt is, hogy e czélnak megfelelőleg az orvosok a kormányzatban képviselve legyenek.³ Balassa János pedig, ugyanaz, ki az egyetemi polgárok kérelmét a tanárok képviselőjében aláírta, a pesti egyetemenek későbbi büszkesége, előadja az orvosi akademiának nagy jelentőségű tervét,⁴ a mely szerint „A *tanári testület és tanszak* megszűntek zártkörű egylet lenni; a tanárok nyilvános termekben tanítanak s a megnyíló concurrentia mellett, ha nem felelnének meg hivatásuknak, önként buknak, hova hamarabb bukniok kell“. „A szigorlatok, esődíletek nyitott ajtóknál tartatnak és ez tagadhatatlanul több biztosítékot nyújt a statusnak, mint egy uralomra vágyó,

¹ L. Gesch. der Wiener Universität 1848. és 32. l.

² L. Pesti Hirlap ápril 16. sz.

³ L. ápr. 26., 28. és kül. a 34-ki Pesti Hirlapi számot.

⁴ L. jun. 8. 11. sz.

esupán önérdekeitől függő központi camarilla“. A tanári testület tehát, mint az eredeti orvoskar, újabb állásában teljes biztosítékot nyújtand a statusnak feladataiért, mert a nyilvánosság legszigorúbb és legigazságosabb bírói széke, úgy mint a nemzetnek felelős kormányja örködnék és ítélnek fölötte“. ¹

Ezen democratikus, az egyetemet tanítónak és hallgatónak könnyen hozzáférhetővé tevő irány jellemzi tehát az egyetemi ifjúság kérését s a kérés ezen jelleme emeli az abban kért tanszabadságot a külföldi egyetemeken létező tanszabadság fölé. Az University Extension eszméje már itt lép elibénk s követel megvalósulást. Itt tűnik fel az, a mi az angol amerikai egyetemek mellett s azokkal összefüggésben s a mi nevezetesen Belgiumban magában a szabad egyetemen majdnem 50 évre rá tényleg meg is valósult. 1848. nemzetünk, de egyetemünk jobb és szabad jövőjének is prophetája!!

S végre nem útopiaszerű e prophetia, mert az 1848-ban életet kívánó eszmény az *egyetemnek eszméjével* teljesen egyezik.

Az emberiséget mozgató eszmék megvalósulásuk *kezdetén, keletkezésükben* jelennek meg legtisztábban. A keresztény vallás egyetemességének és szeretetének elve képezi tárgyi alapját a nemcsak tüneményeszerű, hanem állandó alkotmányú tudomány-egyetemi életnek. A középkor, a mely *e* egyetemeket szülte, korántsem azon sötét kor, a melynek azt az egyoldalúság feltüntetni akarja. Ideális hatalmak ténykednek a contemplációban, idelis hatalom változtatja át a népvándorlás ösztönét a szentföld birtokának vágyává; az égő szerelmet égi szeretetté; s másrészt az önérzetes, férfias munka autonom szövetsége és szervezete lép elibénk a *ezéhekben*, a köztársasági jellegű városokban. Ugyanezen önérzetes és ideális irány érvényesül ama törekvésben, a mely a hit és tudás kineseinek egységesítésében, egységes világnézet megalapításában s megalakításában nyilvánul. Szabadon érvényesülhetett emez irányzat. Nagy Károly iskolát kívánt, nem törődve azzal, hogy ki építse s a fönkelt szellemű pápák közül, nevezetesen III. Sándor pápa, a szűkkeblű *ezéhes* iskola tulajdonosokkal szemben hangsúlyozza, hogy a scientia litterarum donum Dei; miért is a székesegyházak iskoláit ingyen látogathatja bárki is; miért is taníthat bárki is, a licentia docendi meg nem

¹ L. Pesti Hirlap jun. 11.

vásárolható, de a tanításhoz nem is szükséges; a tanítástól csakis az tiltható el, kire bebizonyítható, hogy nem képes tanítani.

Czéhek módjára szabadon egyesültek a tanítók és tanulók; a tanulók követték tanítójukat nemzet, kor és rendi különbség nélkül; majd szerződve előnyöket nyújtó városokkal, megtelepedtek; universitas, communio, „corporatio collegium magistrorum et scholarium“-ot képeztek, meghívtak, elbocsátottak tanárokat s így állami s egyházi kezdeményezés nélkül a studium generaleban rejlő erő alapján létesültek az első egyetemek.¹ Nem egyházi vagy állami, sem pedig egyéni érdek és haszon vezeté az egyeseket az egyetemre, hanem a studium iránti önzetlen lelkesedés és szeretet. „Voltak a scholarok közt is sokan, kik már régebben működtek otthon is mint magisterek; sem ezek, sem a többiek nem hivatalt kerestek, hanem tudományt, esetleg egyetemi fokozatot, mely azonban a gyakorlati téren való alkalmaztatásra nézve nem feltétel, hanem legfeljebb ajánló levél volt; s voltak a scholarok közt Barbarossa Frigyes authenticája szerint számosan, kik a tudomány kedvéért szívesen viselték a szegénységet s álltak szembe a veszélylyel. A tudomány szeretetét s az érte való lelkesedés fokát pedig mi sem jellemzi inkább, mint azon tény, hogy még nők is látogatták az egyetemeket; sőt a salerno-i orvosi facultáson s a párisi *theol.* facultáson a XI. sz. második felében a tanárok közt is találkoznak nőekkel. A nős Manegold *theol.* tanár mellett leányai is tartottak a párisi egyetemen szentírás magyarázati előadásokat“.² Ily tág keretben, ily idealis szellemben folyt le a tudomány élete az egyetemek keletkezésékor. A világ hatalmai mellé, a császári és pápai mellé, mint harmadik elismert világhatalom a studium generale lépett. Az egyetemek keletkezésében érvényesülő tanulmányozásnak s tanulmányi önállóságnak és szabadságnak s a tanításban érvényesülő szabad versenynek eszméje lelkesíté 1848-ki egyetemi ifjúságunkat. Az ő kérelmük, az ő törekvésük nem volt utopistikus, hisz összefüggésben volt történeti fejlődésünkkel, a német egyetemek akkori törekvéseivel, a nemzetünket meghatározó szabadság eszméjével s egyezett az egyetem eszméjével is.

Az egyetem e kérelmét a pesti küldöttség vezetője, Hajnik Pál, beszéd kíséretében márcz. 19-én adta át Pozsonyban déli 12

¹ L. Az egyetemi tanulmányozás feladata. Athenaeum VI. 50—61. l.

² L. Denifle 233. l. s Athenaeumi czikketet VI. 58. l.

órákor a rendek gyűlésén, a mely petitiók, „tekintve a rendkívüli körülményeket, azonnal felolvastattak“.¹

Kossuth, az országgyűlés lelke, megnyugtatta a küldöttséget, hogy az egyetem kérelmét illetőleg „biztosíték fekszik abban, hogy a magyarnak független nevelési minisztere lesz. Ezen miniszter fogja a törvényjavaslatokat előkészíteni s a jövő országgyűlésnek előterjeszteni“ (l. u. o.). S a miniszter meg is lett; de nagy Eötvösünk nem várakozott a jövő országgyűlésig. Már márcz. 23-án tárgyalták a „magyar egyetemről“ szóló törvényjavaslatot kora reggel a kerületi ülés, 9 óra után az országos ülés; márczius 25-én a főrendek,² márcz. 28-án hitelesítik a második üzenetet³ s 30-án 7 más elfogadott törvényjavaslat mellett felmegy a magyar egyetemről szóló is Ó Felségéhez, ki is e felterjesztett törvényzikkeket Zsedényi Eduárd által aláírt legkegyelmesebb elhatározása szerint Bécsben szent György hó 3-án jóváhagyni méltóztatott.⁴

Három rövid paragraphus szól a magyar egyetemről. Az egyetem *egyenesen* a közoktatási miniszter hatósága alá kerül (1. §.). Az oktatás és tanulás szabadságának elve törvényesen kimondatik, a mely szerint a *tanuló* tantárgyat és tanárt szabadon választhat, s mely szerint a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a miniszterium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig a törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathatnak (2. §.). Az elv alkalmazását a törvény a miniszterre bizza, ki is eljárásáról és egyéb e részben teendőiről a legközelebbi országgyűlést tudósítja. (3. §.).

Három rövid paragraphus, mely mégis bevilágosítja az eddigi nemzeti küzdelemnek hosszú útját; s irányító szövétnekként világít egyetemi életünk igaz fejlődésének messze jövőjére. Egyetemünk

¹ L. Pesti Híradó márcz. 22. 244. l.

² Ugy látom, hogy a törvényjavaslat fölött vita csak a főrendeknél volt. A tanszabadság elvétől fáztak egyesek; azt azonban egyenesen nem támadták meg, hanem jellemző módon csak annak alkalmazását kívánták elhalasztani, míg végre ez álláspont következményeit br. Eötvös tárgyilag (tehát jó a jelen állapot) és gr. Teleki-László személyileg (rosz a miniszter) meg nem világozták s így a törvényjavaslat elfogadását biztosíták. L. a Pesti Hírlap márcz. 30. sz. ápr. 2. sz.

³ P. H. ápr. 4.

⁴ L. P. H. ápr. 7. sz.

szellemi életünk gyújtója! Egyetemünk létének és fejlődésének alapja nem lehet a királyi kegy avagy önkény, hanem egyes-egyedül az *országos törvény*, a melyben a nemzeti szellem követelménye a fejedelem bölcsességével egyesül. Egyetemünk kormányzása nem függ sem külföldi, sem udvari hivataltól, hanem a nemzet kormányától, mely az országgyűlésben a nemzetnek felelős; s végre egyetemi életünknek, valamint nemzetünknek éltető szelleme: a szabadság.

Nagy Eötvösünk is követte e törvény szerkesztésénél kora nagyjainak elvét: „Codificatióval vesződni nincs idő; ki kell mondani a főelveket, s azoknak alkalmazása fölött akkor lehet majd tanácskozni, ha sanetionálva lesznek. A kedvező pillanatot használni kell; s ha az elvek kimondása későbbre marad, félő, hogy semmi sem lesz azokból.“¹

S Eötvös, a mély contemplációra annyira hajló természete daczára mégis teljesen át volt hatva annak tudatától is, hogy itt „a tettek, a fáradhatlan s következetes munka ideje. A szép szavak, az olesó liberalismus kora lejárt. A feladat, mely reánk vár, csaknem oly roppant, mint Istené vala, ki az örök chaost szép rendezett világgá alkotá át. Új statust kell építenünk, a meglévőnek alapjain, legnagyobbbészrt romjain.“²

E tudattól vezéreltetve Eötvös ápril hó 2-án, virágvasárnapján az egyetem ifjú polgárainak körében megjelenik. „Hozsanná“-val fogadják, mint az új rendszer megváltóját. Az ifjúság ezen kitörő hangjaiban „a régi szellemnyűgöző rendszer s embereinek fejére ki van

¹ *Pázmándy D.* szavai, melyeket a 76-ik kerületi ülésben mondott. *L. Pesti Hirlap* márcz. 18. sz. Hasonlóan ugyanott: *Bónis S.* „E perezek a haza szebb jövődjét rejtik keblükben; ezeket jól kell most használni s Magyarországnak fel fog virágozni.“ — *Kossuth* az egyetemi küldöttséghez intézett szavaiban: „Ebből, mit szónok előadott, hogy t. i. a jelen országgyűlés missiója már igen rövid, következik, hogy ezen országgyűlés codificationalis munkákba nem ereszkedhetik“ . . . A codificálás elvét 1848-ban találóan fejti ki a *Pesti Hirlap* márcz. 16. száma: „Ily rendkívüli időkben rendkívüli politikát kell követni a törvényhozásnak, s főleg *késni*, *halogatni* nem szabad. Az idő jellemében fekszik, hogy elvek megállapításánál csupán nem maradhatunk, azonban részletes codificatióba sem lehet bocsátkozni . . . Ha a körülmények intését hazánk javára fel akarjuk használni, elégedjünk meg jelenleg a kérdések főmomentumainak törvénybe iktatásával.“

² *L. Tóth Lőrincz* hangulatteljes reflexioit a felelős magyar miniszteriummal Bécsből Pozsonyba visszajövő országgyűlési küldöttség útjának leírása alkalmából. *Pesti Hirlap* márcz 20.

mondva az ítélet. Az ifjúság nyíltan kijelenté egyes tanárai iránti tökéletes ellenszenvét, kérte a magántanárok alkalmazását; a miniszter pedig meghallgatá e kérelmet, valamint azt is, hogy ezentúl nem *évenkénti examenért*, hanem az egyetemi pálya végével kiállandó szigorú vizsgálat föltétele alatt fogja az ifjúság szabad választás szerint hallgatni a szakára tartozó tudományokat.¹ Az ígéretet követte a tett. Rendre dőlnek a régi s emelkednek az új katedrák. Ápril 6-án Horváth Árpád, a híres Istvánnak fia, Gelenczei Pál és Petzwall Ottó nyernek magántanári alkalmazást. Benn a miniszteriumban folynak az előmunkálatok az egyetem reformjára nézve. Május hó 10-én kijelenti Eötvös egy rendeletében, hogy a jövő iskolai év kezdetéig a közoktatás reformját ki fogja dolgozni s a reformnak azon ágait, melyekben a törvényhozás segélyét nélkülözheti, a pénzerő mértékéig életbe is léptetni kívánja; s kijelenti egyszersmind, hogy minden czélhoz vezető és lelkiismeretes véleményt, tanácsot és javaslatot szívesen fogad. Az egyetemi előadások azonban már május hóval véget értek.² S a nagy tettek korát, mely egy új Magyarországot szülni volt hivatva, követte az önkény elleni védelem dicső harszása. Világossal sötét napok borultak nemzetünkre; szabadságunk napja leáldozott s gúnynak illik be, midőn nemzetünk ellenségei büszkén utalnak a szolgaság, az elnyomás e napjaiban az egyetemen mégis fenmaradt tanszabadságra. Életet e szabadság is csak akkor nyert, midőn nemzetünk visszanyerte alkotmányában önrendelkezési jogát, politikai szabadságát, legalább lényege szerint mind azt, a mivel 1848-ban birt.

A birtok azonban még nem kezeskedik arról, hogy azt jól fel is használjuk. A fejlődés útjai különben is hullámzók. Nem csuda, hogy a szabadság jelszava alatt ezzel nem igen egyező munka folyik. Értjük ezt; de kötelességünk nem az, hogy resignáljunk, hanem az, hogy tájékozódjunk nemzeti életünk világitó és irányító gyúpontjaiban, s erősödjünk nemzeti geniusunk szellemében, a mint az 1790-ben megnyilatkozott s 1848-ban elvileg megvalósult!³

¹ L. P. H. ápr. 4.

² L. Eötvösnek ez ügyre vonatkozó rendeleteit a Pesti Hirlap ápr. 24. és május 10. számaiban.

³ Ez alapra helyezkedik 1899-ki máj. 29-én az egyetemi ünnepélyen olvasott értekezésem „Az egyetemi tanulmányozás tárgyi feltételeiről”.